

man kansanvalistuksen ideologian, jonka katsojakunta näyttää kiitettävästi sisäistäneen.

Juha Kytömäen artikkelin äidit ja isät puolestaan näyttävät sisäistäneen vastuullisen vanhemman roolin. Uskomattoman yksituumaisesti nämä sanovat pyrkivänsä suojelemaan lapsia etenkin tv-väkivallalta, joskin luottamus ohjelmista päättävien harjoittamaan ennakkosensuuriin tuntuu yllättävän vahvalta. Käytännön kokemus panee kuitenkin epäilemään moista moraalisuutta arjen tilanteissa. Kytömäen oletus vanhempien implisiittisestä tv-kontrollista on silti kiinnostava: vaikka konkreettisia rajoitustoimia tai yhteiskatselua ei harjoitetaakaan, lapset ovat omaksuneet vanhempien normiston (joskin lasten ”kypsiin” lausuntoihin kannattaisi suhtautua Kytömäkeä varauksellisemmin).

Eurooppalaisen naisen asemaa tutkivan amerikkalaisen antropologi Karen Armstrongin artikkeli naisten katsomiskokemuksista tarjoaa vähiten uutta nimenomaan tv-tutkimuksen kannalta. Kuten arvata saattaa, myös suomalaiset naiset suosivat tilannekomedioita ja saippuaoppe-
roita (Alasuutarin mukaan myös luonto-ohjelmia), joihin taas miehet suhtautuvat halveksuen. Valitettavasti Armstrong ei näytä tuntevan — alan ”klassikkoa” Ien Angia lukuun ottamatta — viime vuosien vilkasta feminististä saippuaopperatutkimusta, joka olisi saattanut antaa tulkinnoille syvyyttä. Sitä paitsi hän tekee johtopäätöksiä, joihin ainakaan siteeratut haastattelulauseennot eivät sinänsä oikeuta. Myös Armstrongin suomalaisen postmodernismin tarkastelu jää kutakuinkin pinnalliseksi: näkyy selvästi, että kirjoittaja ei ole erityisemmin perillä kulttuurintutkimusta koko 1980-luvun hallinneesta postmodernismidebatista.

Kaiken kaikkiaan Alasuutarin et al. teos antaa suomalaisista tv-katselijoista kummallisen homogeenisen kuvan. Toisaalta: ihme kös tuo, kun kohderyhmänä on pelkkiä tamperelaisia/kaupunkilaisia — valinta, jota ei teoksessa mitenkään perustella. Ja vaikka eri sosiaaliryhmät ovat kuulemma edustettuina, ”luokka” esiintyy variaabelina vain Alasuutarilla. Ainakin nämä artikkelit jättävät tutkimuksen päällimmäiseksi tulokseksi vaikutelman, että tamperelaiset ovat sisäistäneet ihailtavasti ne diskurssit, joilla fiksun ihmisen tulee televisiosta Suomessa puhua.

Veijo Hietala

Kieli on sosiaalinen mieli

VOLOŠINOV, Valentin. Kielen dialogisuus. Tampere, Vastapaino 1990. 194 s.

Kiinnitin Vološinovin nimeen huomiota ensi kertaa samoissa yhteyksissä kuin luullakseni useimmat meikäläisistä tiedotustutkijoista, nimittäin Birminghamin kriittisten kulttuuritutkijoiden teksteissä. Hehän pohjaavat keskeisen ajatuksensa kielessä käytävästä luokkataistelusta nimenomaan Vološinovin näkemykseen merkkien moniaksenttisyydestä — siitä, etteivät merkit vain heijasta todellisuutta vaan tulkitsevat sitä ja että tätä tulkintaa määrää ”(e)risuuntaisten sosiaalisten intressien ristiinmeno saman merkkiyhteisön sisällä, ts. *luokkataistelu*” (s. 40). Toki tässä niskan päällä oleva hallitseva luokka pyrkii tyyntämään merkkien moniaksenttisyyttä ja tekemään niistä omien intressiensä suunnassa yksimerkityksisiä. Vološinovia erityisesti hyödyntänyt Stuart Hall puhuu tästä hegemonisena merkityksenantona.

Ajatustaan merkeistä luokkataistelun areenana Vološinov kehittää alunperin 1929 ilmestyneen kirjansa ensimmäisessä osassa, jossa hänen tavoitteenaan on laskea marxilaisen ideologiatieteen perusta kielifilosofisten ja -teoreettisten kysymysten tarkastelun pohjaksi. Hän lienee Marxin jälkeen yksi ensimmäisistä, jotka pyrkivät irti ideologian tietoisuusdiskursiivisesta käsittämistavasta. Hänen kantansa voi tiivistää iskulauseenomaisesti: ei tietoisuus tuota ideologiaa vaan ideologia tietoisuutta. Ideologia on olemassa yhteiskunnallisessa kanssakäymisessä kehkeytyneessä ”sosiaalisessa *merkkimateriaalissa*” (s. 28); yksilöllisestä tietoisuudesta tulee ideologinen kun se täyttyy tällä merkkimateriaalilla. Tietoisuus, kuten Vološinov tähdentää, ”*voi realisoitua ja tulla todelliseksi vain toteutuessaan merkkimateriaalissa*” (s. 27). Vološinovin 20-luvulla tekemä irtiotto ideologian tietoisuusdiskursiivisesta käsittämistavasta on saanut seuraajia vasta viime vuosikymmeninä.

Itseäni kiinnostaa tässä erityisesti, miten Vološinov rakentaa sillan yksilön psyyken ja yhteiskunnallisen ideologian välille eli miten hän perustelee sitä, että psyyke juontuu sosiaalisesta. Avainasemassa on merkin materiaalin käsittämistapa. ”*Sisäisen psyyken todellisuus on merkkito-*
ellisuutta”, Vološinov tähdentää (s. 42), ja se on materiaalista sikäli että merkit voivat olla olemassa vain materiaalisina merkitsijöinä. ”Merkki on yksittäinen materiaalin esine, mutta merkitys (eli merkitty — V.P.) ei ole esine, eikä sitä voi erottaa merkistä itsenäiseksi ja merkin ohella olevaksi todellisuudeksi” (s. 45). Vološinov nostaa tässä yhteydessä keskeiseksi sisäisen puheen, joka rea-

lisoituu sille ominaisin muodoin sille ominaisessa merkki-materiaalissa. Ideologia rakentaa psyykeä kun ulkoinen merkkipuhe transformoituu sisäiseksi merkkipuheeksi; silti tässä on myös ero sikäli että kun ”merkitys toteutuu sisäisessä materiaalissa, se kohdistuu tiettyyn yksilöön, organismiin ja määräytyy ennen muuta hänen ainutkertaisesta elämästään” (s. 52). Kaiken kaikkiaan Vološinovin ajatukset ulkoisen ja sisäisen puheen yhteydestä muistuttavat suuresti hänen aikalaisensa, psykologi Lev Vygotskin vastaavia ajatuksia (vrt. tässä yhteydessä V. Pietilä, *Onko tiede kirjallisuutta? Tiede & Edistys*, 13:4, 1988).

Kirjan toisessa osassa Vološinov pyrki ensimmäisessä osassa laskemaltaan pohjalta vastaamaan kysymykseen, mitä kieli on. Hän tekee tämän suhteessa kahteen aikansa keskeiseen kielifilosofiseen virtaukseen, joita hän nimittää abstraktiksi objektivismiksi ja individualistiseksi subjektivismiksi. Edellinen — asiallisesti klassinen strukturalismi — näkee kielen olennaisesti sosiaalisesti olemassaolevaksi itseidenttisten muotojen järjestelmäksi, jota yksilöt hyödyntävät tuottaessaan yksilöllisiä puhuntojaan. Vološinov arvostelee tätä siitä, että se näkee puhunnan kielijärjestelmän vastakohtana puhtaasti yksilölliseksi ilmiöksi ja laiminlyö sen tarkastelun. Jälkimmäinen puolestaan kiinnittää huomiota nimenomaan puhuntoihin mutta näkee ne yksilöllisen (tai yliyksilöllisen) luovan hengen ilmauksiksi. Vološinov arvostaa huomion kiinnittämistä konkreettisiin puhuntoihin mutta arvostelee suuntausta siitä, että se ei noteeraa puhuntojen sosiaalista luonnetta.

Vološinovista kielen ymmärtämisen peruslähtökohta on konkreettinen puhunta; vain siinä kieli on materiaalisesti olemassa. Individualistista subjektivismia vastaan hän kuitenkin tähdentää, että konkreettinen puhunta on aina sosiaalisesti määrättyä — ei vain siksi, että puhunnassa hyödynnetään sosiaalisesti olemassaolevaa ja puhujan tietoisuutta rakentanutta merkkimateriaalia, vaan myös siksi, että puhunta suuntautuu aina toiselle, kuulijalle, ja on puhunnan sosiaalisen tilanteen rakenteistama. ”*Välitön sosiaalinen tilanne ja laajempi sosiaalinen ympäristö määräävät kokonaan puhunnan rakenteen*”, Vološinov tähdentää (s. 107). Toisaalta — ja tämä on piikki abstraktin objektivismiin lihaan — puhujan ja kuulijan kannalta kyse ei ole ”normatiivisesti identtisten muotojen soveltamisesta tiettyssä konkreettisessa yhteydessä” vaan painopiste on ”siinä uudessa ja konkreettisessä merkityksessä, jonka ne saavat tiettyssä kontekstissa” (s. 86).

Ei voi muuta kuin ihmetellä, miten Vološinov jo 20-luvulla arvosteli strukturalismia lähestulkoon samalta kannalta kuin sittemmin 70-luvun poststrukturalismi. Molemmassa kritiikeissä pointtina on, ettei kieliyhteisössä ole klassisen strukturalismin oletamaa yhtä ja yhtenäistä kielijärjestelmää, jonka — enemmän tai vähemmän adek-

vaatteja — konkretisoitumia puhunnat olisivat vaan että olemassa on monia erilaisia, sosiaalisten tilanteiden ja kielenkäyttöyhteyksien määrittämiä puhetapoja tai puhunnan tuottamisstrategioita, joita yksilöt tilannekohtaisesti soveltavat. Toki Vološinovin ja poststrukturalismin välillä on selviä erojakini. Esim. vaikka kummatkin arvostelevat strukturalistien näkemystä merkkien selvästi rajautuvista merkityksistä, Vološinov korostaa merkityksistä käytävää sosiaalista taistelua siinä missä poststrukturalistit näkevät vain merkityksen loputonta liu’untaa.

Kirjan kolmannessa osassa Vološinov konkretisoi kehittelyjään tarkastelemalla kysymystä ns. ’vieraan puheen’ välittämistä. Vaikka tarkastelu painottuikin kielijä ja kirjallisuustieteeseen, myös journalismin tutkimus voi nähdäkseni löytää siitä sovellutuskelpoisia ideoita. Uutis- ja ajankohtaisjournalisminhan on pitkälti yhteiskunnan silmäätekevien ’vieraan puheen’ välittämistä. Vološinov katsoo, että kysymyksen osalta ”(t)odellisena tutkimuskohteena pitää olla (...) välitettävän (’vieraan’) ja välittävän (’tekijän’) puheen välinen dynamiikka” (s. 142). Kirjallisuuden tutkimusta tämä ohjelmallinen vaatimus ei näytä yhäkään suuremmin sävähdyttäneen. Silti ohjelma on ainakin journalismin tutkimusta ajatellen adekvaatti. Yksi keskeisimmistä kysymyksistä uutisjournalismissa näet on, miten toimittaja — tai hänen mobilisoimansa kertoja — käsittelee uutisissa esiintyvien puhetta ja millaisia vaikutelmia esiintyjistä tulee tällöin uutisjulkisuuteen tuotetuksi (ks. tästä Ridell, *Miten uutinen ’puhuttelee’*, Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen julkaisusarja A:63, 1990, 87-91).

Vološinov erottaa aluksi kaksi vieraan puheen välittämismuotoa, joita hän kutsuu suoraviivaiseksi ja maalaukselliseksi. Edelliselle on tyypillistä, että siinä välittäjä erottaa itsensä selvästi välitettävästä mutta että välittävä ja välitettävä puhe ovat ”samaa kieltä” (s. 144). Jälkimmäiselle taas on tyypillistä, että välittäjän ja välitettävän puheet kietoutuvat toisiinsa — jomman kumman suunnalta — mutta että esitys on samalla ’moniäänistä’, ei yhdellä kielellä/tavalla esitettyä. Esim. uutisissa vieraan puheen välitystapa lähenee edellistä muotoa ainakin sikäli, että uutiskertoja ja uutisen esiintyjät puhuvat samaa ’asiaproosaa’. Periaatteessa myös uutiskertojan pitäisi erottaa uutisessa esiintyvistä, vaikka käytännössä puheiden rajat saattavat tiettyssä määrin häviitä.

Vološinov korostaa, ettei vieraan puheen vastaanottaja vastaanota ja välitä sitä mekaanisesti vaan tuo tähän oman tulkitsevan ja analysoivan panoksensa. ”Vierasta lausumaahan ei ota vastaan mikään sanaton olento, vaan sisäisten sanojen täyttämä ihminen” (s. 141). Tältä osin Vološinov tekee jaon kahteen: vieras puhe ”voidaan ottaa vastaan puhujan tiettyä merkityksellistä”, jolloin olen-

naista on, "mitä puhuja sanoi", tai se "voidaan ottaa vastaan ja välittää analyytisesti myös *ilmaisuna*, joka ei luonnehdi vain puheen kohdetta (tai edes niinkään kohdetta) vaan myös *itse puhujaa*" (s. 153). Edellistä tapaa hän nimittää kohdeanalyytiseksi, jälkimmäistä sana-analyytiseksi. Vaikka uutisjournalismissa vallinneekin kohdeanalyytinen suuntautuminen, on mielenkiintoinen kysymys, missä määrin suunta on uutisten personoitumisen myötä viemässä sana-analyyttisyyteen.

Erityistä huomiota Vološinovin kiinnittää vieraan puheen välittämiseen kerrotun suoran esityksen muodossa (tässä muuten suomentaja olisi voinut auttaa lukijaa ilmoittamalla vaikka alaviitteessä, että kyse on esitystavasta, josta tätä nykyä puhutaan suomeksi useimmiten vapaana epäsuorana esityksenä). On vaikea sanoa, missä määrin hänen tästä esittämänsä näkemykset olisivat sovellettavissa journalismin tutkimukseen. Kielitiedettä vähemmän tuntevalle on joka tapauksessa kiintoisaa lukea Vološinovin esitystä tämän esitystavan historiallisesta kiteytymisestä eri kielissä (samoin kuin vieraan puheen esitystapojen historiasta ylipäättäänkin). Jälleenkin Vološinov oli oman aikamme hermolla jo 20-luvulla — onhan kysymys kerrotusta suorasta (tai vapaasta epäsuorasta) esityksestä askarruttanut kieli- ja kirjallisuustieteilijöitä nimenomaan viime vuosikymmeninä (ks. vaikkapa Tammi, Kertojan ja henkilön diskurssista, Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirja 40, Helsinki 1986 ja Kalliokoski, Kaunokirjallinen teos tekstin kosmoksessa, Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirja 41, Helsinki 1987).

Pidän Vološinovin kirjan suomentamista kulttuuritekona, joita tässä maassa ei ilman pienkustantamoja juurikaan tehtäisi. 1929 ilmestynyt kirja ei ole menettänyt ajankohtaisuuttaan, pikemminkin lisännyt sitä sikäli, että moniin sen avauksiin on meillä eniten vaikuttavissa tiedekulttuureissa päästy vasta 30–40 vuotta myöhemmin. Vološinovia onkin hedelmällisintä lukea viime vuosikymmenten poststrukturalistista ja dekonstruktionistista taustaa vasten. Erityisen kiitoksen haluan antaa teoksen suomentaneelle Tapani Laineelle. Enkä ainoastaan käännöksen sujuvuudesta vaan myös teoksen johdattavasta esestä "Aineksia Valentin Vološinovin rehabilitointiin". Laine onnistuu perustellusti oikaisemaan sen varsinkin angloamerikkalaisessa kulttuuripiirissä laajalti allekirjoitetun harhaluulon, että nyt käsillä oleva teos olisi pääosin Bahtinin käsialaa ja että Vološinovin osuus rajoittuisi vain joihinkin reumamerkintöihin. Tämä on sen luokan tieteellinen kontribuutio, että sen soisi leviävän tiedeyhteisön tietoisuuteen myös muilla kielillä kuin suomella.

Veikko Pietilä

Sokeasta nielijästä kriittiseksi maistelijaksi

LUOSTARINEN, Heikki & VÄLIVERRONEN, Esa. Tekstinsyöjät. Yhteiskuntatieteellisen kirjallisuuden luku-aidosta. Vastapaino. Jyväskylä 1991. 251 s.

Lukutaito on tekstiin kätkeytyvien vallankäytön mekanismien paljastamista. Vaikka yliopistomaailma on hyvin tekstikeskeinen, siihen sosiaalistuvaa opiskelijaa harvoin neuvotaan lukemisen ja kirjoittamisen käytännöissä. Tiedon tuottamisen ehtoja saattaa olla vaikea hahmottaa ja tekstistä kuin tekstistä tulee pyhä.

Heikki Luostarisen ja Esa Väliwerrosen *Tekstinsyöjät* pyrkiiin paikkaamaan yliopistojen usein satunnaista tekstin lukemisen, tulkinnan ja kritiikin opetusta. Se haluaa myös tarjota työkaluja siirtymiseen tiedon kuluttajasta sen aktiiviseksi tuottajaksi ja kriitikoksi.

Kirja koostuu kolmesta osasta. Ensimmäisessä käsitellään lyhyehkösti yliopistokulttuureja ja tiedepolitiikkaa. Toinen osa, kirjan ytimeksi nimetty, pohtii tieteellisten puhetapojen luonnetta ja paneutuu lukemisen-tulkinta-kritiikki -prosessiin. Kolmas osa on käytännönläheinen, se sisältää konkreettisia ohjeita tutkimuksen tekoa ja tenttimistä varten.

Punaisena lankana läpi koko teoksen kulkee ajatus valtasuhteiden läpäisemästä tiedon tuottamisesta. Instituutionaalit rakenteet, joissa tietoa tuotetaan, samoin kuin tuotannon kielelliset ja sosiaaliset ehdot on tiedostettava. Tieteellinen teksti pyrkii peittämään syntykontekstinsa, mikä tekee tekstin lähtökohtien ja työprosessien ymmärtämisen vaativammaksi.

Tiedepolitiikasta on kirjoitettu paljon viime aikoina, mikä ei kuitenkaan tee ensimmäistä osaa pamphlettina turhaksi. Juuri nyt kun kaupalliset organisaatio- ja rahoitusmallit tehokkuusvaatimukseen tunkevat entistä hanakammin myös yliopistomaailmaan, on tärkeää tiedostaa missä määrin erityyppiset markkinat kolonisoivat tiedon tuotantoa. Toisaalta vaihtoehtoisten yliopistokulttuurimallien pohtiminen on erityisen ajankohtaista etenkin hallintoaan uudistavassa Helsingin yliopistossa.

Tekstikriittisen osan aloitettava luku akateemisista puhe- tavoista on pikakurssi tiedon ja vallan suhteesta. Aiheesta lisää janoavaa lukijaa lohduttaa onneksi useamman sivun käsittävä kirjallisuusluettelo. Opiskelijoille suunnatun teoksen tulisikin aina sisältää kunnollisia ohjeita reiteistä syvemmille tiedon lähteille, mikä *Tekstinsyöjissä* toteutuu esimerkillisesti. Yksi tällaisista mielenkiintoisimmista reiteistä johtaa kirjallisuudentutkija Robert Scholesin jaotteen lukemisen, tulkinnan ja kritiikin välillä.